

УДК 338.43.01(477.8)

Н. В. Штогринець,
к. е. н., доцент кафедри економіки і підприємництва,
ПВНЗ "Буковинський університет", м. Чернівці

ФОРМУВАННЯ МОДЕЛІ ГІРСЬКОГО СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА НА ОСНОВІ ЗРІВНОВАЖЕНОГО РОЗВИТКУ

N. Shtogrynets,
Ph.D. Associate Professor of Economics and Entrepreneurship Department
Private Institution of Higher Education "Bukovinian University"

FORMATION OF THE MODEL OF MOUNTAINOUS AGRICULTURE BASED ON THE BALANCED DEVELOPMENT

Основні елементи політики зрівноваженого розвитку гірського регіону узагальнені в Концепції Державної програми сталого розвитку Українських Карпат як складової частини програми Європейського Союзу "Карпатський простір".

Це зумовлює потребу у формуванні нової моделі господарювання в горах, зокрема в сільському господарстві, спроможної забезпечити збалансований розвиток гірських територій, охорону навколишнього середовища і збереження природних ресурсів за одночасного забезпечення конкурентоспроможності сільського господарства і регіону загалом та піднесення рівня життя місцевого населення.

Зрівноважений розвиток сільського господарства є складовою частиною розвитку всього регіону та його окремих територій. Тому його розгляд може проводитися лише з врахуванням політики регіонального і місцевого розвитку, особливостей і чинників, які визначатимуть перспективи економічного, соціального та екологічного розвитку.

Місцевий розвиток формується одночасно під впливом як внутрішніх, так і зовнішніх чинників, між якими виступають різні взаємозалежності і взаємозв'язки. До основних зовнішніх чинників, що матимуть особливе значення для локального розвитку в горах, належить зачислити: загальнодержавну політику, соціальні і загальнодержавні підходи до формування рівня життя суспільства. Важливе значення матимуть також місце України на міжнародній арені і характер зовнішньої торгівлі, структура експорту та імпорту. Роль цих чинників постійно зростає, свідченням чого є реформування різних аспектів суспільного життя. Достатньо позитивними можуть бути зміни щодо діяльності органів місцевого самоврядування, державної політики щодо реструктуризації господарств, активізації господарюючих суб'єктів, розвитку експорту, напливу зовнішнього капіталу.

The basic elements of the politics of balanced development in mountainous region are generalized at the Concept of the state program of sustainable development as an integral part of the Ukrainian Carpathians European Union program "Carpathian space".

It determines a requirement for creating a new managing model in the mountains especially in agriculture which is able to provide the balanced development of the mountainous areas, the conservation of the environment and the maintenance of natural resources. It is possible at the simultaneous providing of the competitiveness of the farms and the whole region, increasing the standard of living among the local inhabitants.

The balanced farming development is a part of development in the whole region and its separate territories. Therefore the study can be effectuated only taking into account the politics of regional and local development, the features and the factors which determine the prospects of economic, social and ecological development.

The local development is influenced by both internal and external factors simultaneously, different interdependences and intercommunications between the factors. Such external factors as national politics, social and national approaches to forming the standard of living of the society should be regarded as the main factors that have the special significance for a local development in the mountains. The place of Ukraine in the international arena and the character of foreign trade, the structure of export and import also have an important value. The role of these factors grows constantly, and reformation of different aspects of public life is the evidence of it. The changes in relation to activity of organs of the local self-government, public policy in relation to the restructuring of economies, activation of managing subjects, development of export and external receipts can be quite positive.

Ключові слова: гірське сільське господарство, зрівноважений розвиток, зовнішні чинники, внутрішні чинники, регіон, форми господарювання.

Key words: mountainous agriculture, balanced development, external factors, internal factors, region, types of business.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Обґрунтування теоретичних засад розвитку сільського господарства в гірській місцевості й різних форм господарювання та проведений аналіз їх розвитку дасть змогу зробити відповідні узагальнення, що є підставою для

вості й різних форм господарювання та проведений аналіз їх розвитку дасть змогу зробити відповідні узагальнення, що є підставою для

обґрунтування перспектив і бажаних напрямів розвитку. Основою цього стало визначення умов збалансованого господарювання в гірському регіоні на основі політики зрівноваженого розвитку.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблемам ведення сільського господарства в горах і використання в сільськогосподарських цілях гірських територій з часів трансформації в економічній науці не проводилося достатньо досліджень. Окремі проблеми щодо розвитку сільського господарства в горах в контексті гірської регіональної політики розглядалися в працях А. Балян, В. Кравціва, М. Лендела, В. Мікловди, С. Попа, М. Долішнього, Ю. Стадницького. Однак, розглядаючи гірський регіон в цілому, залишаються осторонь його особливості, викликані передусім різними умовами господарювання.

Так, необхідність раціонального господарювання в горах зумовлена наявністю тут особливо цінних ґрунтів. У затвердженому Держкомземом України переліку всі землі провінції Карпат мають регіональне значення. Як вдало зауважують Л. Новаковський та М. Олещенко, оскільки такого поділу не передбачає вітчизняне законодавство й раніше не існувало такої причини, то можливо це пов'язано з перспективами використання ґрунтів із несільськогосподарською метою, зокрема під різні види забудови [7, с. 123].

При цьому цілком доцільно погодитися з М.А. Булатом, що екологодеструктивні чинники в аграрному виробництві, з одного боку, а з іншого — істотне зменшення обсягів природоохоронної діяльності сільгоспвиробників можуть становити загрозу ресурсо-екологічній безпеці подальшого розвитку аграрного сектору [1, с. 29].

Особливу увагу належить приділити внутрішнім чинникам, які охоплюють все те, що можна назвати місцевими можливостями і місцевими потребами в розвитку. Внутрішні можливості залежать від наявних засобів (сировинних, майнових, людських), причому важливою є не лише їх кількість, якість, доступність та ефективність використання, а й переваги місцевості, такі як спеціалізація, традиції виробництва, сформований міжрегіональний обмін, міжрегіональне розміщення та ін. До чинників місцевого розвитку, крім традиційних, Е. Блейкели зараховує також інвестиційний капітал, привабливості природного середовища, вміння і бажання органів місцевого самоврядування, розмір вільних територій, які можуть бути введені в господарський

обіг, наявність суспільних сил, що сприяють розвитку, можливість отримання дотацій, субвенцій і пільг [12, с. 18].

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

На основі викладеного можна сформулювати завдання дослідження, яке полягає у визначенні елементів політики зрівноваженого розвитку гірського регіону для формування моделі гірського сільського господарства.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Вихідним у формуванні перспектив розвитку і форм господарювання, і самого сільського господарства в регіоні повинні стати положення Закону України "Про ратифікацію Рамкової конвенції про охорону та сталий розвиток Карпат", зокрема щодо збереження, збалансованого використання та відтворення біотичного і ландшафтного розмаїття Карпат, збереження культурно-історичної спадщини регіону, покращання соціально-економічних умов життя населення, зростання екологічної свідомості загалом [8]. Елементи політики зрівноваженого розвитку гірського регіону узагальнені в Концепції Державної програми сталого розвитку Українських Карпат.

Реалізувати концепцію передбачається через:

1. Створення сприятливих умов для подолання економічної депресивності гірських територій.
2. Підвищення стандартів соціального забезпечення та поліпшення умов проживання місцевого населення.
3. Збереження та розвиток етнокультурної спадщини.
4. Забезпечення охорони навколишнього природного середовища та техногенно-екологічної безпеки [3].

Серед зовнішніх чинників особливе значення матимуть ті, які мають регіональне значення. Це можуть бути двоякого роду чинники, зумовлені регіональною державною політикою чи обласного рівня, які водночас стосуються лише гірських регіонів.

Внутрішні бар'єри пов'язані із зовнішніми передумовами або мають лише місцевий характер. Зовнішні бар'єри місцевого розвитку зазвичай пов'язані зі складною економічною ситуацією в державі, несприятливими для місцевого розвитку обов'язковими рішеннями "центру" стосовно сфери самоврядування, компетенції та автономії місцевої влади. Органи місцевої влади не мають впливу на такі чинники.

Важливу роль у розвитку території відіграють організаційні чинники, які можуть бути бар'єрами розвитку. Кількість і значення цих бар'єрів є різною в різних територіях і вони мають різну вагу. Часто, однак, може виявитися, що усунення окремих бар'єрів потребує великих затрат, що суперечить принципам раціонального господарювання.

Розвиток сільських гірських територій значною мірою узгоджується з Концепцією Загальнодержавної програми сталого розвитку сільських територій України на період до 2020 року [4], в якій основними пріоритетами визнано:

1. Підвищення конкурентоспроможності сільського та лісового господарства через підтримку їх реструктуризації, розвитку та інновації.

2. Покращання навколишнього середовища та ландшафту сільських територій.

3. Підвищення якості життя та диверсифікація економіки сільських територій.

4. Вдосконалення системи управління сільськими територіями [4].

У господарській діяльності, особливо пов'язаній із землеробством збереження природного капіталу має фундаментальне значення, оскільки обумовлює можливості майбутнього розвитку. Його зменшення, у тому числі в результаті діяльності, яка призводить до деградації середовища, порушує основний принцип зрівноваженого розвитку, яким є принцип справедливості між поколіннями. Згідно з цим принципом господарювання мусить відбуватися в такий спосіб, щоб не створювати обмеження для задоволення потреб наступних поколінь. Це має особливо важливе значення в сільському господарстві, де, особливо в минулому столітті, доходило до деградації багатьох елементів екосистеми, що виникало з визнання зверхності (першочерговості) виробничої (економічної) функції над функцією середовища. Тим часом їх рівнозначність зумовлює гармонійний і сталий розвиток сільського господарства в тривалому періоді. Вимагає це, однак, визнання концепції зрівноваженого розвитку як підстави, що визначає модель гірського сільського господарства в майбутньому.

Загальне поняття зрівноваженого розвитку мусить знайти відображення стосовно основної одиниці в сільському господарстві, якою є конкретне підприємство чи селянське господарство. Згідно з цим положенням зрівноважене господарювання — це систематичний розвиток господарства і збільшення рівня виробництва, що забезпечує зростання добробуту, модернізацію технічного обладнання, збіль-

шення продуктивності і безпеки праці, а також соціальної безпеки [2, с. 357].

Підхід до рівноваги в сільськогосподарських підприємствах і господарствах населення безпечно змінюється, свідченням чого є їх участь у ринковій економіці з метою зрівноваженості найважливіших балансів зовнішніх ресурсів.

Основними засадами побудови показника оцінки ступеня зрівноваженості сільськогосподарського підприємства чи господарства повинно бути:

1) вибір показників, насамперед зумовлений доступністю даних та їх ступенем агрегації;

2) необхідність пошуку показників, спроможних дати синтетичну оцінку господарства, його внутрішньої організації, а також зв'язків з оточенням, яким є сільська територія;

3) необхідність врахування зв'язків і взаємозв'язків між рослинництвом і тваринництвом, а також між домогосподарством і особистим селянським господарством;

4) узгодженість зі зрівноваженим розвитком оточення.

Вивчення спеціальної літератури [13; 15; 14] дає змогу виділити основні ознаки зрівноваженого сільського господарства на рівні конкретного підприємства чи селянського господарства:

1) недопущення зниження родючості ґрунту;

2) пристосування асортименту і спеціалізації виробництва, а також різновидів рослин і рас тварин до природних та економічно-організаційних умов;

3) зрівноважений баланс органічної речовини;

4) зрівноважений баланс органічних і мінеральних добрив;

5) рівень і покриття ґрунту рослинністю;

6) безпечність захисту рослин;

7) дотримання принципів правильної агротехніки і зоотехніки;

8) піклування про збереження біорозмаїття;

9) пристосоване до потенціалу поглинальної екосистеми стадо тварин;

10) раціональне інфраструктурне забезпечення господарств;

11) дотримання принципів Кодексу доброї сільськогосподарської практики (існує в більшості європейських країн);

12) раціональна організація праці і вміле управління господарством;

13) сприймання господарства в його зв'язках з оточенням (сільськими територіями);

14) отримання доходів, що забезпечують порівняння з працею поза сільським господарством і ресурси на розвиток (інвестиції).

Щоб досягти стану рівноваги, господарство повинно характеризуватися раціональною

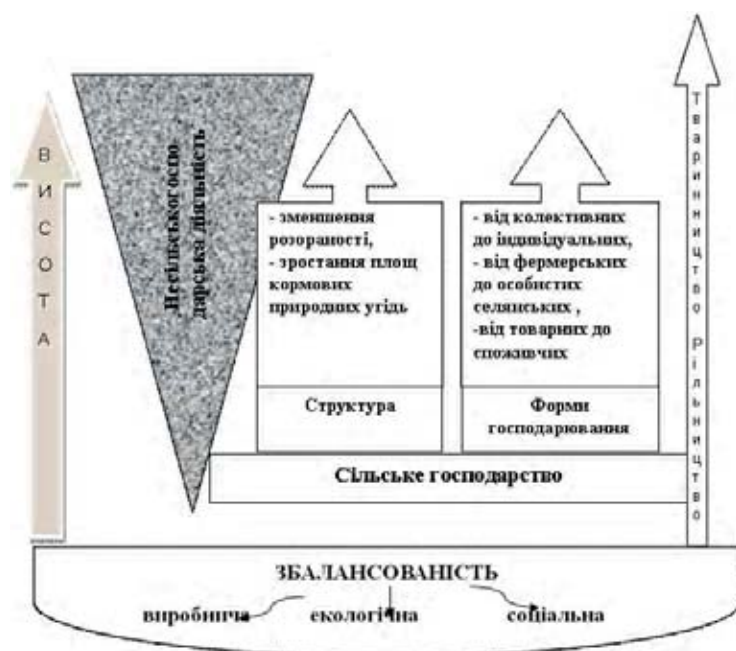

Рис. 1. Модель сільського господарства і гірській зоні Карпат

організацією праці та управління. Реалізація цих вимог вказує на необхідність виконання таких дій:

- ідентифікація існуючих ресурсів — чинників виробництва;
- ведення діяльності з метою отримання економічної вигоди;
- оптимізація використання наявних ресурсів;
- знання і використання існуючих переваг господарства (наприклад, його розміщення).

Беручи до уваги специфіку досліджуваного регіону, особлива увага повинна бути приділена раціональному використанню та охороні земель. Тому варто погодитися з думкою, що така програма повинна враховувати:

- оптимальне співвідношення між природоохоронною, виробничою і рекреаційною галузями в частині забезпечення їх земельними ресурсами, частково через обмеження значної розораності землі та збільшення лісових насаджень;
- потреби регіону в земельних ресурсах для використання їх у природоохоронних, рекреаційних, оздоровчих та індивідуальних цілях;
- виділення непродуктивних і деградованих земель у резервний фонд;
- освоєння нових територій з метою перетворення їх на рекреаційні та лікувально-оздоровчі райони [9, с. 130].

Встановлення пропорцій між сільськогосподарськими і лісовими угіддями є важливою природною та економічною проблемою. Сьо-

годні її вирішення особливо нагальне, оскільки зниження окупності сільськогосподарської продукції, зменшення заняття в горах сільськогосподарським виробництвом призводять до зворотних тенденцій, ніж це мало місце понад сто років тому, тобто відбувається процес переважно непланового дикого заліснення гір.

Ще в семидесятих роках минулого століття, коли співвідношення між затратами і доходами господарств, в тому числі й гірських, були відносно вигідними, що давало змогу інтенсифікувати виробництво, польські вчені дійшли висновку, що верхня межа економічно доцільного сільськогосподарського господарювання в Карпатах проходить на висоті 1000 м над рівнем моря. "Території, розташовані вище від цієї висоти повинні бути вилучені зі сільськогосподарського використання, що, однак, не вимагає відмови від їх пасовищного використання" [11, с. 46].

Пропонується така крутизна схилів як межа для окремих способів використання землі: орні землі повинні бути оброблювані плугом до крутизни схилів 10°, трави — до 20°, а вище повинен утримуватися ліс. Щодо структури угідь залежно від висоти над рівнем моря пропонується, щоб до висоти 500 м орні землі зайняли 30—40% загальної поверхні, природні кормові угіддя — 20—30%, а ліси мають займати близько 30%. За висоти 500—700 м над рівнем моря частка орних земель не повинна перевищувати 15—20%, природні кормові угіддя — 20—30%, а ліси — понад половину загальної площі — 50—55%. При висоті 700—900 м над рівнем моря необхідно відмовитися від розорання земель, кормові угіддя повинні складати 15—20% поверхні, а решту — 80—85% — повинен займати ліс [11, с. 47]. Безперечно, можуть бути й інші підходи щодо використання землі і розподілу угідь залежно від рельєфу.

Проведений аналіз стану сільського господарства та форм господарювання в горах засвідчив потребу у формуванні нової моделі останнього, зорієнтованої на збалансований розвиток гірських територій, забезпечення охорони навколишнього середовища і збереження природних ресурсів за одночасного забезпечення конкурентоспроможності сільського господарства й регіону загалом та підняття рівня життя місцевого населення. Ця модель повинна враховувати основні функції гірських земель, приймаючи за пріоритетну екологічну, передбачати пристосування до неї господарсь-

ких функцій. Тобто вимальовується модель ведення сільського господарства і форм господарювання в гірській зоні Карпат (рис. 1).

Умови проживання жителів гірських районів і негативні природні явища, характерні для цього регіону, вимагають впровадження нових імпульсів внутрішнього і зовнішнього характеру. Вони можуть полягати у створенні основ багатофункціонального розвитку гірських територій, базою його має стати диференційоване використання господарських засобів. Економічна реальність вказує на те, що не належить очікувати підвищення попиту на сільську робочу силу з боку діючих у гірських районах підприємств. Не створюють його і інвестори, оскільки не хочуть вкладати капітал в ці території. Відповідно необхідно сформулювати різні несільськогосподарські види діяльності на селі, завданням яких є передусім зменшення безробіття і пошук додаткових джерел доходів для надлишку робочої сили, зайнятої в сільському господарстві.

Ефективність змін, пов'язаних з альтернативним несільськогосподарським розвитком гірських територій, залежить значною мірою від структури потреб і мотивації, яка пробудить підприємництво горян і може стати найкращою гарантією економічних процесів на цих територіях. Можливості диверсифікації виробництва насамперед залежать від бажання власника господарства та його готовності до таких змін (табл. 1).

Найбільшу зацікавленість, чого й варто було очікувати, горяни виявляють до таких двох напрямів диверсифікації діяльності, як заняття туризмом і виробництвом екологічно чистої сільськогосподарської продукції. Зауважимо, що "екологічна свідомість", про яку достатньо багато останнім часом написано і сказано, втрачає значення на користь практичного підходу.

Соціально-економічні зміни, які відбуваються в Україні, виявили значні слабкості селянських господарств, а водночас і зниження їх доходів. Окрім того, зростаюче безробіття в містах і труднощі працевлаштування змусили міських жителів шукати нові джерела доходів на селі. Це передбачає концепція багатофункціонального розвитку, що полягає в закладенні (компонуванні) в сільське середовище несільськогосподарських функцій, що сприяє зміні джерел доходів і структури зайнятості населення. Така діяльність вимагає належної підготовки і врахування в програмах розвитку, починаючи від центральної ланки і закінчуючи конкретним сільським населеним

Таблиця 1. Рівень зацікавленості власників селянських господарств гірської зони новими функціями господарств

Напрями діяльності	Кількість відповідей	Частка, %
Виробництвом на енергетичні цілі	2	1,0
Заліснення угідь	9	4,5
Перетворення господарства в екологічне	16	8,0
Перетворенням господарства на агротуристичне	18	9,0
Без змін	155	77,5
Разом	200	100,0

пунктом. Одним зі способів такої діяльності є туризм і передусім найбільш придатний його вид — сільський зелений туризм, зокрема агротуризм [5; 6; 10]. Саме заняття агротуризмом дасть змогу зайняти частину жителів сіл, повніше використовувати ресурс праці сільських сімей.

ВИСНОВКИ

Важливою умовою збалансованого господарювання в гірському регіоні є вміння перетворювати природні гірські перешкоди на переваги. Насамперед йдеться про багату культурну спадщину, краєвиди і пейзажі, високоякісні екологічно чисті продукти. Треба виходити з того, що збереження земель, сільськогосподарських і культурних ландшафтів у гірських районах є важливішим, ніж виробництво продукції. Методи планування повинні бути спрямовані на активізацію економіки, заснованої на природних місцевих ресурсах.

Література:

1. Булат М.А. Соціально-економічні наслідки аграрних перетворень як запорука ефективною державної підтримки / М.А. Булат // Вісник Дніпропетровського університету. — 2011. — Вип. 5 (4). — С. 25—30. — (Серія "Економіка").
2. Екологічні проблеми сільського господарства Карпат / [Топольний Ф., Гелевера О., Моспан С. та ін.] // Праці наукового товариства імені Шевченка. — Т. XII. Екологічний збірник. — 3. — Львів, 2003. — С. 351—359.
3. Концепція Державної програми сталого розвитку Українських Карпат як складової частини програми Європейського Союзу "Карпатський простір" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.carpathia.gov.ua
4. Концепція Загальнодержавної програми сталого розвитку сільських територій України на період до 2020 року [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.search.ligazakon.ua>

5. Липчук В.В. Агротуризм: організаційно-економічні засади розвитку / В.В. Липчук, Н.В. Липчук. — Львів: Сполом, 2008. — 158 с.

6. Маєвський Я. Агротуризм: poradnik для сільського господаря / Я. Маєвський. — Львів, 2005. — 80 с.

7. Новаковський Л.Я. Соціально-економічні проблеми сучасного землекористування / Л.Я. Новаковський, М.А. Олещенко. — К.: Урожай, 2007. — 276 с.

8. Про ратифікацію Рамкової конвенції про охорону та сталий розвиток Карпат: Закон України [Електронний ресурс].

9. Ступень М. Використання земель сільськогосподарського призначення в пореформений період: монографія / М. Ступень, С. Радомський, В. Пересоляк. — Львів: Сполом, 2011. — 195 с.

10. Черевко Г. Агротуризм як напрям розвитку агробізнесу в сільських прикордонних регіонах України / Г. Черевко, В. Липчук, Г. Іваницька // Регіональні умови розвитку сільських прикордонних регіонів Польщі і України. — Жешув, Львів, 2003. — С. 173—188.

11. Analiza uzytkowania ziemi w Karpatach na tle srodowiska przyrodniczego / S. Jagla, R. Kostuch, S. Kurek, J. Pawlik-Dobrowolski // Problemy Zagospodarowania Ziem gorskich. — 1983. — Z. 22. — S. 39—66.

12. Blakely E.I. Planning local development. Theory and practice: Sage library of social research / E.I. Blakely // Sage buplication. — London, 1989. — P. 168.

13. Casson R. The Family Business / R. Casson, A. Errington. — Wallingford, 1993. — 304 p.

14. Economic growth, carrying capacity, and the environment / K. Arrow, B. Bolin, R. Costanza, et al. // Science. — 1995. — № 268. — P. 213—224.

15. Faber A. Wskazniki proponowane do badan rownowagi rozwoju rolnictwa / A. Faber // Fragmenta Agronomica. — 2001. — № 1 (69). — S. 31—44.

References:

1. Bulat, M.A. (2011), "Socio-economic consequences of agrarian reforms as the key to effective state support", *Visnyk Dnipropetrovskogo Universitetu*, vol. 5 (4), pp. 25—30.

2. Topolnyi, F. Gelevera, O. Mospan, S. etc. (2003), "The environmental problems of agriculture in the Carpathians" *Pratci naucovogo tovarystva imeni Shevchenka — Ecologichnyi zbirnyk*, vol. XII, no. 3, pp. 351—359.

3. The Regional State Administration of Transcarpathia (2015), "The concept of the state

program of sustainable development as an integral part of the Ukrainian Carpathians European Union program "Carpathian space", available at: www.carpathia.gov.ua (Accessed 20 Jan 2015).

4. LIHA ZAKON (2015), "The concept of the state program of sustainable rural development in Ukraine till 2020", available at: <http://www.search.ligazakon.ua> (Accessed 20 Jan 2015).

5. Lypchuk, V.V. and Lypchuk, N.V. (2008), *Agroturyzm: organizatcijnno-economiczni zasady rozvytku [Agritourism: organizational and economic principles of development]*, Spolom, Lviv, Ukraine.

6. Maevskiy, Y. (2005), *Agroturyzm: poradnyk dla silckogo gospodarja [Agritourism: adviser for a farmer]*, Lviv, Ukraine.

7. Novakovskiy, L.Y. (2007), *Sotcialno-economiczni problemy cuchasnogo zemlekorystuvannia, [Social and economical problems of modern use of the land]*, Urojai, Kyiv, Ukraine.

8. Verkhovna Rada of Ukraine (2003), *The Law of Ukraine "On ratification of the Framework Convention for the Protection and Sustainable Development of the Carpathians"*, available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/742-15> (Accessed 20 Jan 2015).

9. Stupen, M. Radomskiy, S. and Peresoliak, V. (2011), *Vycorystannia zemel silckogospodarskogo pryznachennia v poreformennyi period: monografia, [The use of agricultural land in the post-reform period: monograph]*, Spolom, Lviv, Ukraine.

10. Cherevko, G. Lypchuk, V. and Ivanytska, G. (2003), "Agritourism direction as the development of agribusiness in rural border regions of Ukraine", *Regionalni umovy rozvytku silckych prykordonnyh regioniv Polshchi i Ukrainy*, pp. 173—188.

11. Jagla, S. Kostuch, R. Kurek, S. and Pawlik-Dobrowolski, J. (1983), *Analysis of land use in the Carpathian mountains on the background of the environment, natural heritage, Problems of development of mountainous Land*, no. 22, pp. 39—66.

12. Blakely, E.I. (1989), *Planning local development. Theory and practice: Sage library of social research*, Sage publication, London, UK.

13. Casson, R. Errington, A. (1993), *The Family Business*, Wallingford, UK.

14. Arrow, K. Bolin, B. Costanza, R. et al. (1995), *Economic growth, carrying capacity, and the environment*, Science, no. 268, pp. 213—224.

15. Faber, A. (2001), *The indicators proposed to study the equilibrium development of agriculture*, *Fragmenta Agronomica*, no. 1 (69), pp. 31—44.

Стаття надійшла до редакції 16.02.2015 р.